

Biologinio-veterinarinio preparatø gamybos iðtakos Lietuvoje

2004 m. sukanka 80 metø nuo pirmosios Lietuvoje biologinio preparatø gamybos ástaigos – Valstybinės veterinarinės bakteriologijos laboratorijos, vėliau pertvarkytos á Serologijos institutà, ákùrimo. Trumpai apþvelgsime biologinio preparatø gamybos Lietuvoje istorijà, pristatysime asmenis, organizavusius ðà darbà, kalbėsime apie minėtø preparatø reikðmæ kovojant su ypàè pavojingomis þmogaus ir gyvuliø ligomis, taip pat apie kai kurias sàsajas su vėliau Lietuvos mokslø akademijos biologinio profilio institute vykdytais moksliniais tyrimais.

XIX a. carinėje Rusijoje, á kurios sudėtà áėjo ir Lietuva, buvo iðplitæ daugelis pavojingø upkreiamøjø ligø. Tuometinæ epidemiologinæ situacijà gana iðsamiai yra apþvelgæs Juozas Adomas Kaèinskas (1857–1934) (Kaèinskas, 1937). 1906–1912 m. jis buvo Rusijos vidaus reikalø ministerijos Veterinarijos valdybos virðininko pavaduotojas, 1913–1914 m. – jos virðininkas (Jankauskas, 1973). Taigi buvo visos Rusijos veterinarinės tarnybos vadovas.

J. A. Kaèinskas gimë 1857 m. 1882 m. baigë Peterburgo medicinos-chirurgijos akademijos Veterinarijos skyriø. Ðiame skyriuje kurà laikà dirbo asistentu, 1883 m. apgynë veterinarijos mokslø magistro disertacijà. 1887–1893 m. dirbo Stavropolio ir Kubanės gubernijø veterinarijos stoèiø vedëju. Stavropolyje ásteigë veterinarijos gydytojø sàjungà. 1919 m. buvo vienas Peterburgo veterinarijos ir zootechnikos instituto steigëjø, jo rektorius ir Epizootologijos katedros vedëjas (Skimundris, 1996).

J. Kaèinskas apþvalginiame (spėjama – nebaigta) straipsnyje, kurio rankraðtis buvo rastas po jo mirties ir paskelbtas þurnale „Veterinarija ir zootechnika“ 1937 m. (Kaèinskas, 1937), raðë, kad per pastaruosius 50 metø pried Spalio revoliucijà upkreiamøjø ligø plitimas carinėje Rusijoje pasiekë grësmingà ribà, taèiau apsauginiai skiepai tada dar nebuvo gaminami.

Pymaus prancùzø mokslininko Luji Pastero (1822–1895) atradimai, vakcinø sukùrimas ir efektyvus jø taikymas kovai su infekcijomis skatino ir carinės Rusijos mokslininkus imtis ðios krypties mokslinio tyrimo darbø. Paþangiausi medicinos ir veterinarijos specialistai infekcionistai vyko tobulintis á Prancùzijà, á Pastero institutà, o gràþæ Sankt Peterburge, Charkove, Kazanėje ákùrë laboratorijas, kuriose pradëta gaminti vakcina pried ypàè pavojingà þmogaus ir gyvuliø ligà – juodligæ (Sibiro opa). Taip pat gaminti ir kai kurie diagnostikos preparatai – tuberkulinas, maleinas (tuberkulozei ir ánosëms diagnozuoti). Kai kur jau veikë vadinamosios Pastero

stotys – medicinos ástaigos, kuriose skiepyta nuo pasiutligës (Lietuvos teritorijoje tokia stotis, ákurta Vaclovo Orlovskio 1897 m. Vilniuje, veikë iki 1947 m. ir teikë pagalbà Lietuvos ir Latvijos gyventojams (Pastero..., 1987)). Taèiau vakcinacijai reikalingi antirabiniai preparatai nebuvo gaminami.

Tuo metu carinėje Rusijoje ypàè plito galvijø maras. Pirmaisiais XX a. metais Kubanės apygardoje grafo Orlovo lëðomis, princo Oldenburgo iniciatyva surengta pirmoji priedmarinë ekspedicija, kurioje dalyvavo ir J. Kaèinskas (Kaèinskas, 1937). Jos tikslas – tirti tuo metu ðioje apygardoje labai iðplitusią ir atneðusią daug nuostoliø ligà – galvijø marà bei parengti priemones ligos plitimui sustabdyti. Kitais metais panaðios ekspedicijos surengtos kituose rajonuose, bet veterinarijos specialistai lietuviai jose nedalyvavo. Uþbaigus ekspedicijas ir surinkus pakankamai reikiamos medþiagos, buvo parengta metodika ir pagamintos pirmosios priedmarinio serumo serijos (Kaèinskas, 1937).

Lietuvoje tuo metu nei vakcinos, nei serumai dar nebuvo gaminami, nors epidemiologinë situacija taip pat buvo gana pavojinga. Rusijoje, Lenkijoje iðplitæs galvijø, kiauliø maras ir kitos infekcijos grëšë persimesti ir á Lietuvos teritorijà. Reikëjo imtis skubiø priemoniø ir upkirsti kelià ligoms plisti.

Taèiau labai trùko veterinarijos gydytojø. Tuomet, kaip raðo Kostas Jaðinskas (Jaðinskas, 1935), susikùrusioje nepriklausomoje Lietuvoje veterinarijos darbà dirbo tik 19 gydytojø: 2 veterinarijos inspektoriai, 12 apskrièiø gydytojø, 2 laisvai praktikuojantys gydytojai ir 3 – veterinarijos punktuose. 1920 m. rugsëjo 16 d. Lietuvos Respublikos vyriausybë kreipësi á aukðèiausią SSSR valdþià, praðydama leisti Rusijoje tarnaujantiems veterinarijos specialistams lietuviams gràþti á Lietuvà. Nepaisant pavieniø atvejø, pirmieji jø (legaliai ar ne) á Lietuvà gràþo tik 1921 m. viduryje. J. Kaèinskas sugràþo 1923 m. Iki 1925 m. sugràþo 58 asmenys, 1935 m. Lietuvoje jau dirbo 116 veterinarijos gydytojø ir 17 ið jø turëjo veterinarijos medicinos daktaro laipsnà. Visi jie aktyviai ásitraukë á kovà su upkreiamosiomis ligomis.

1918 m., vos tik pradëjus kurti Lietuvoje veterinarinæ tarnybà, Pëmës ùkio ministerijos Veterinarijos skyriaus vedëjas dr. Elijoðius Nonevièius (1863–1931) ëmë rùpintis bakteriologijos laboratorijos ásteigimu Vilniuje. Jis puikiai suprato, kad tokia institucija būtina sëkmingai kovai su upkreiamosiomis ligomis (Veterinarijos..., 1939).

E. Nonevièius gimë 1863 m. Ðagariuose, Alytaus apskr. 1884–1888 m. studijavo

Estijoje, Tartu (Dorpato) veterinarijos institute, 1889 m. ten ágijo magistro laipsnà. Uþ anticarinæ veiklà buvo ákalintas Petropavlovsko tvirtovėje Sankt

Peterburge, bet greitai buvo pasiėstas á Kaukazà kovoti su galvijø maru. 1892 m. vėl kalintas Vilniuje. Iðėjas á laisvą, nebudamas represijø, aktyviai dalyvavo lietuviðkoje veikloje. 1908–1914 m. dëstë bakteriologijà Maskvos M. Bliumentalio chemijos ir bakteriologijos institute. Uþ mokslinius darbus du kartus apdovanotas aukso medaliu. 1918 m. sugrąþo á Lietuvà (Jaðinskas, 1935; Nonevičius, 1987). Taigi tuo metu E. Nonevičius jau turėjo nemaþà tiek mokslinio, tiek praktinio darbo patirtà. Jis puikiai iðmanë bakteriologijà ir kovos su uþkreëiamosiomis ligomis dalykus, buvo iniciatyvus. Taèiau, vos parodþius iniciatyvà kurti Vilniuje bakteriologijos centrà (buvusioje Tombovo gatvėje jau buvo parinktos ir patalpos), darbai nutrūko, nes 1919 m. Vilnius buvo okupuotas. Organizacinius darbus teko perkelti á Kaunà. Pirmasis Lietuvos veterinarijos akademijos rektorius, dr. Stasys Jankauskas savo atsiminimø knygoje „Veterinarinë medicina Nepriklausomoje Lietuvoje“ (Jankauskas, 1973) iðsamiai apraðë susidariusià situacijà ir visà priedëpideminio priemonio kûrimo procesà Lietuvoje. Jis paþymėjo, kad 1920 m. padëtis tapo ypaè grësminga: Lietuvoje pasirodë galvijø maras. Kad situacija ið tiesø buvo labai rimta rodo ir tas faktas, jog vien 1921 m. Europoje buvo sukviesti net 3 tarptautiniai priedëmariniai veterinarijos gydytojø kongresai. Vienas jø – Ðiaurës Europos valstybiø kongresas ávyko Kaune (Savickis, 1937). Jà surengë prof. Leonas Gogelis. Kongrese dalyvavo Lietuva, Klaipėdos kraðtas, Latvija, Estija, Vokietija ir Danija. Lietuvai atstovavo beveik 30 specialistø – infekcionistø. Renginio svarbà rodo tai, kad kongresà atidarë Lietuvos ministras pirmininkas Kazys Grinius, o jo dalyvius pasveikino Ðemës ūkio ministras Jonas Aleksa (Jankauskas, 1973; Savickis, 1937). Prof. L. Gogelis perskaitë praneðimà apie galvijø maro plitimà Rusijoje I pasaulinio karo metu ir pirmaisiais pokario metais. Kalbëta, kad epidemija slinko ið Rytø á Vakarus. Liga ypaè iðplito po 1917 m. perversmo ir prasidėjusios visuotinės suirutës Rusijoje. Uþkaukazėje buvo uþdaryta pajëgi Zurnabato priedëmarinë stotis, kasmet gaminusi apie 200 000 litrø maro serumo. Tai dar labiau pablogino padëtà, didino grësmę visai Europai.

Lietuva neturėjo laiko naujø pastatø statybai, modernio laboratorijø árengimui. Reikėjo tenkintis tuo, kas tuo metu buvo. 1920 m. gruodþio mėn. kairiajame Nemuno krante, 3 km nuo Kauno buvusiame Marvos dvare, skubiai buvo ásteigta speciali serologijos ir bakteriologijos laboratorija – Marvos priedëmarinë stotis. Ði stotis laikytina būsimojo Serologijos instituto uþuomazga. Minėtos laboratorijos bakteriologijos skyriuje 1921–1923 m. buvo tiriama patloginë medþiaga juodligës, raudonligës, pastereliozës atþvilgiu, taikyti bakteriologiniai, histologiniai metodai (Valstybinio..., 1938).

Naujai suformuotos stoties direktoriumi paskirtas þinomas bakteriologas L. Gogelis (1869–1937). Tokiam darbui jo kandidatūra buvo labai tinkama (Jankauskas, 1973; Nekrologai, 1937).

L. Gogelis gimë 1869 m. Linkuvoje. 1903 m. su pasiþymėjimu baigë Tartu (Dorpat) veterinarijos institutà, 1916 m. apgynë daktaro disertacijà. 1904–1911 m. dirbo Uþkaukazėje Zurnabato priedëmarinės stoties vicedirektoriumi. Nuo 1911 m. – bakteriologijos laboratorijos vedėjas Naugarduke. 1912 m. grąþo á Tartu ir dirbo Veterinarijos instituto Bakteriologijos katedros asistentu, docentu, vëliau buvo ðios katedros profesorius, vedėjas. 1918 m. dël karo persikëlus institutui á Saratovà, iki 1920 m. jame ëjo tas paėias pareigas. Grąþo á Lietuvà 1920 m., dirbo Ðemës ūkio ministerijoje veterinarijos inspektoriumi ir kartu – Marvos priedëmarinės stoties direktoriumi (iki 1924 m. sausio 1 d.) (Nekrologai, 1937).

Tuo metu Priedëmarinės stoties pagrindinë uþduotis buvo gaminti imuniná serumà. L. Gogelis perëmë ið E. Nonevičiaus seniau, dar Vilniuje sukauptà laboratorinà árangà ir kità turtà. Inventoriaus perdavimo akte (Jankauskas, 1978) ávardyti per 130 ávairiø daiktø pavadinimai. Buvo numatyta suremontuoti Marvos dvaro tvartus, ëia laikyti seruminius arklius, o dalà pastatø pertvarkyti ir pritaikyti bakteriologijos laboratorijoms. Taèiau po labai grieþtø kovos priemonio galvijø maro plitimas ið kitø ðaliø á Lietuvà buvo sustabdytas, todël kurti Serologijos skyriø, gaminti imuninius serumus ir vakcinas neskubëta. Bakteriologijos skyriuje tuo metu buvo atliekami tik negausūs bakteriologiniai tyrimai. Todël 1923 m. geguþæ ðios stoties turtas buvo perduotas Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto Veterinarijos skyriui, o 1924 m. gruodà Marvos priedëmarinë stotis uþdaryta. Inventoriø ir personalà perëmë Ðemës ūkio ministerija.

Buvusios stoties pagrindu buvo ákurta Valstybinë veterinarinë bakteriologijos laboratorija. Prof. L. Gogelis paskirtas vadovauti ðios laboratorijos Diagnostikos skyriui, bet dirbo neilgai. Formuojant minëtà laboratorijà, á jà buvo átrauktas prie Kraðto apsaugos ministerijos 1922–1924 m. veikæs Karo veterinarinë bakteriologijos kabinetas, tada vykdæs tarp Lietuvos kariuomenës arkliø labai paplitusios ligos – ánosio (áplautimo) tyrimus (Veterinarijos..., 1939; Ðemës..., 1938). Ðiam kabinetui nuo 1922 m. vadovavo labai iniciatyvus dr. Jonas Bielkevičius, organizavæs kovà su arkliø ánosėmis. Jis ir buvo paskirtas naujai suformuotos laboratorijos direktoriumi.

J. Bielkevičius gimë 1871 m. Bugeniuose, Maþeikiø apskr. Veterinarijos mokslus baigë 1898 m. Tartu (Dorpate). Dirbo veterinarijos gydytoju Kaukaze, Sibire. Po I pasaulinio karo 1921 m. sugrąþo á Lietuvà, su kitais steigë veterinarinës ástaigas. 1922–1923 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Laboratori-

jai jis vadovavo nuo 1924 iki 1936 m., kartu kurá laiká vadovavo ir áios laboratorijos diagnostikos skyriui, perémæs pareigas ið L. Gogelio (Jankauskas, 1973; Skimundris, 1996). J. Bielkevičius buvo puikus bakteriologas, gerai iðmanæs áá darbà, gabus organizatorius.

Valstybinë veterinarinës bakteriologijos laboratorija buvo ásikûrusi Ðanëiuose, Kauno priemiestyje, A. Juozapavičiaus prospekte, Kraðto apsaugos ministerijai priklausiusiose patalpose. Èia ji veikë iki 1933 m.

Laboratorija vykdë tokius svarbiausius uþdavinius:

a) tyrë maisto produktø tinkamumà þmoniø maistui ir patologinæ medþiagà uþkreëiamosioms ligoms diagnozuoti (taikyti bakteriologiniai, serologiniai, cheminiai, histologiniai metodai);

b) gamino serumus, skiepus ir kt. biologinius preparatus, naudojamus diagnostikai, profilaktikai, kovai su uþkreëiamosiomis ligomis (Jankauskas, 1973).

Taigi nuo 1924 m. Lietuvoje pradëti gaminti veterinariniai bakteriologiniai preparatai, o 1926 m. laboratorijoje savarankiðkai pagaminta pirmoji kiauliø raudonligës serumo serija (Radvila, 1938).

Paþymëtina, kad patalpos vykdyti tokius darbus buvo netinkamos. Anksëiau ten buvo rusø karininkø gyvenamieji butai, o kita patalpø dalis – apgriuvusios kariðkos arklidës. Pleëiantis darbams, patalpø klausimas tapo ypaè opus. Poreikius visiðkai galëjo patenkinti tik specialiai árengtos modernios laboratorijos. Netrukus labai iniciatyviø Ðemës ūkio ministerijos Veterinarijos departamento specialistø ir kai kuriø kompetentingø organizacijø dëka tokios patalpos buvo paskirtos. 1933 m. geguþæ laboratorija persikëlë á modernias, specialiai pastatytas patalpas Kauno priemiestyje Vilijampolëje, Tilþës gatvëje. Persikëlus á áiuos rûmus, laboratorija pavadinta Valstybiniu veterinarinës bakteriologijos institutu, taèiau oficialiai toks vardas suteiktas tik 1936 m. (Ðemës..., 1938); (paþymëtina, kad daugelyje ankstesniø publikacijø raðoma: Valstybinis veterinarijos bakteriologijos institutas, o kartais tame paèiame ðaltinyje aptinkama vartojant terminus ir veterinarinis, ir veterinarijos institutas (Jankauskas, 1973; Snieèkienë, 1935)).

Institutui ir toliau (iki 1936 m.) vadovavo J. Bielkevičius. Veterinarijos specialistai A. Petrauskas (Petrauskas), taip pat P. Radvila (Radvila, 1938) savo atsiminimuose smulkiai apraðo, kokias patalpas turëjo institutas, kokios ir kaip buvo árengtos laboratorijos, jø inventorijø, darbo priemonës ir biopreparatø gamybos procesà. Susidaro áspûdis, kad tai buvo visiðkai atitinkanti to laiko reikalavimus, gana moderni ástaiga.

1936 m. instituto direktoriumi paskirtas dr. Kostas Kanauka. Institutui jis vadovavo dvejus metus. 1936 m. Valstybinio veterinarinës bakteriologijos ins-

tituto pagrindu buvo ákurta Veterinarijos akademija, kuri iðkilmingai buvo atidaryta rugsëjo 19 d. (Iðkilmingai..., 1936; Karazija, 1992).

K. Kanauka gimë 1898 m. Butrimiðkiø km. Alytaus spskr. 1926 m. baigë Miuncheno universiteto Veterinarijos fakultetà. Bavarijos veterinarijos bakteriologijos tyrimo institute (Schleissheim) jis 1927 m. apgynë daktaro disertacijà ið snukio ir nagø ligos tyrimo srities. Rengdamas áá darbà, kartu turëjo galimybæ tobulintis kituose áio instituto skyriuose ir lankë specialius bakteriologijos kursus. Apie metus dirbo praktiná veterinarijos gydytojo darbà Miuncheno apskr., kovojo su snukio ir nagø liga, kuri pavojinga ne tik gyvuliams, bet ir þmogui. Èia jis ágijo didelæ kovos su uþkreëiamosiomis ligomis patirtà.

Gavæs moksliná medicinos veterinarijos daktaro laipsnà, dar 3 mën.staþavosi Kopenhagoje (Danija) pas þmø bakteriologà prof. dr. Jansenà. 1928 m. sugrãþo á Lietuvà. Kaip Kraðto apsaugos ministerijos stipendininkas turëjo 2 metus tarnauti Lietuvos kariuomenëje. Vadovybei leidus, kaip antraeilininkas ëjo pareigas Valstybinëje veterinarinës bakteriologijos laboratorijoje. 1930 m. K. Kanauka dalyvavo 1-ajame mikrobiologø kongrese Paryþiuje, lankësi Pastero institute, Tulûzos, Alforto aukðtosiose veterinarijos mokyklose, o 1936 m. – Stokholmo aukðtojoje karaliðkojoje veterinarijos mokykloje. Èia gerai susipaþino su mokymo ir mokslo tiriamuoju darbu, tapo ávairiapusiu, aukðtos kvalifikacijos veterinarijos specialistu (Jankauskas, 1973; Skimundris, 1996). Vëliau tai jam labai padëjo dirbant veterinarijos mokymo ir mokslo tyrimo darbus Lietuvoje.

Baigæs karo tarnybà, K. Kanauka 1936 m. paskirtas Valstybinio veterinarinës bakteriologijos instituto direktoriumi. 1938–1940 ir 1941–1944 m. ëjo Veterinarijos akademijos prorektorius pareigas. 1929–1937 m. buvo þurnalo „Veterinarija ir zootechnika“ redaktorius. Taigi K. Kanauka buvo ne tik pirmasis Valstybinio veterinarinës bakteriologijos instituto direktorius, bet ir pirmasis Veterinarijos akademijos Bakteriologijos katedros vedëjas ir akademijos prorektorius (Jankauskas, 1973; Skimundris, 1996).

Institute buvo ákurtas atskiras (gamybinis) Serologijos skyrius. Kiti buvæ skyriai palaipsniui buvo pertvarkyti á katedras (Iðkilmingai..., 1936; Karazija, 1992). Serologijos skyrius tapo labai svarbiu kovos su uþkreëiamosiomis ligomis centru. Jame buvo gaminami biologiniai preparatai – vakcinos (skiepai), imuniniai serumai, ávairūs diagnostikumai. Numaëius Serologijos skyriuje gaminti ne tik veterinarinius, bet ir medicininius biologinius preparatus, 1939 m. suformuoti du padaliniai – veterinarijos ir medicinos. Pirmajam vadovavo vet. gyd. A. Petrauskas (institute dirbo 1940–1946 m.), antrajam – med. gyd. A. Makauskas. Pagal skyriuje dirbusiø asmenø pasakojimus (A. Petrausko (Petrauskas), Juliaus Kazlausko

(Arnastauskienė, Jakimavičius, 1997), darbas šiame skyriuje buvo ypač atsakingas, reikalavo didelio kruopštumo, susikaupimo, gero teorinio pasiruošimo ir sąžiningumo bei didelio sąžiningumo.

Kaip minėta, 1936 m. Kaune Valstybinio veterinarinės bakteriologijos instituto pagrindu įkūrus Veterinarijos akademiją – pirmąją aukštąją veterinarijos mokyklą Lietuvoje (Iškilmingai..., 1936), institutas liko veikti kaip atskiras administracinis vienetas šios aukštosios mokyklos sudėtyje (Ávairenybės..., 1938). Veterinarijos akademija ásipareigojo greta mokslo ir mokymo darbo ir toliau atlikti ligø diagnostikà, gaminti biologinius preparatus.

Po šio pertvarkymo Valstybinio veterinarinės bakteriologijos instituto Serologijos skyrius tapo Serologijos institutu (Jankauskas, 1973; Jaðinskas, 1935). Jo direktoriumi paskirtas puikus specialistas, geras organizatorius, didelis savo darbo ir Lietuvos patriotas dr. Petras Radvila. Jo asmeniu sovietmečiu labai domėjosi atitinkami organai, bet, laimei, jis jau buvo pasitraukęs á Vakarus.

P. Radvila gimė 1903 m. Biržtono valsė. Veterinariją studijavo Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto Veterinarijos skyriuje. Po metų studijas tęsė Ðveicarijoje Berno universiteto Veterinarijos fakultete. 1932 m. já baigęs dar mokėsi Lietuvos karo mokyklos aspirantø kursuose. 1933 m. pradėjo dirbti Valstybinės veterinarinės bakteriologijos laboratorijos asistentu. 1934 m. Veterinarijos departamentas P. Radvilà 6 mėn. komandiravo á Austrijà ir Vengrijà specializuotis serumø ir vakcinø gamyboje. Greitai parengė disertacijà, kurià apgynė 1936 m., ágijo veterinarijos medicinos daktaro laipsnà. Buvo aukštos klasės specialistas, puikus bakteriologas serologas, kurybinga asmenybė, kupinas naujø idėjø. Pagal tuo metu kartu dirbusiø asmenø prisiminimus, nepaisant labai sudėtingo ir átempto darbo, su P. Radvila dirbti buvo ádomu ir malonu (Jankauskas, 1973; Petrauskas). Su pertraukomis, Serologijos institutui jis vadovavo nuo 1941 iki 1944 m. Karo metais pasitraukė á uþsienà Gyveno Ðveicarijoje, Vokietijoje. Bendradarbiavo þurnale „Veterinarija ir zootechnija“. Gyvendamas Ðveicarijoje dirbo Berno serumø ir skiepø institute, tobulino vakcinø nuo stabligės gamybà. 1966 m. skaitė áiu klausimu praneðimà tarptautiniame simpoziume Berne. Paskelbė nemaþa originaliø straipsniø. 1971 m. apie þmoniš stabligės ptofilaktikà skaitė praneðimà JAV, New Yorke tarptautinėje konferencijoje (Jankauskas, 1973).

Svarbu pabrėþti, kad P. Radvila buvo ne tik minėto medicinos skyriaus ákūrimo vienas iniciatoriø, bet ir pradėjo, iðvystė vakcinø, serumø ir anatoksinø, skirtø þmoniø gydymui, gamybà (Jankauskas, 1973). Yra þinoma, kad dar 1937 m. jis vairinėjo á Latvijà ir Estijà susipaþinti su serumø ir skiepø gamyba þmoniø medicinos reikalams (Skimundris, 1996).

Serologijos institute buvo gaminami raudonligės, kolibakteriozės, juodligės paratifiniai, paþandpiø imuniniai serumai, taip pat vakcinø prieš minėtas ligas ir kai kurie kiti biologiniai preparatai. Èia reikėto pridurti, kad visas gyvuliø skiepijimo darbas buvo atliekamas nemokamai, o skiepai duodami be atlyginimo. Uþ tai mokėjo valstybė (Jaðinskas, 1935).

Kaip nurodoma Ðemės ūkio ministerijos ataskaitoje (Ðemės..., 1938), nuo 1935 m. Serologijos institute kasmet buvo pagaminama apie 4000 litrø veterinariniø preparatø, pagal to meto uþsienio rinkos kainà, maþdaug uþ 250 000 Lt, o pavyzdþiui, 1937 m. raudonligės serumo vien á Latvijà buvo eksportuota uþ 21 600 Lt. 1938 m. buvo jau laikomi 56 seruminiai arkliai ir keliolika kitø rūðiø gyvuliø. Medicinos skyriuje buvo gaminami antitoksiniai serumai prieš difterijà (medicinos reikalams) ir prieš stabligę (medicinos ir veterinarijos reikalams) (Radvila, 1938).

Nors visi gaminami preparatai visiðkai atitiko aukðčiausius uþsienyje taikomus standartus, 1946 m. sovietinė valdþia Serologijos institutà uþdarė, gamybà nutraukė, o visus seruminius gyvulius likvidavo. Motyvuota tuo, kad, padidėjus studentø skaièiui, Veterinarijos akademijoje trūksta patalpø mokymuisi. Be to, esà Sovietø Sájungoje biologiniø preparatø pagaminama pakankamas kiekis. Taip gerà deðimtmetá (1936–1946 m.) gyvavęs Serologijos institutas savo veikl¹ buvo priverstas nutraukti (Jankauskas, 1973).

Taèiau šiame institute pradėti vykdyti tyrimai vienaip ar kitaip buvo tęsiami toliau ávairiose mokslo, taip pat gamybinėse organizacijose bei institucijose, tarp jø – ir Lietuvos mokslø akademijoje.

Kaip minėta, Serologijos institute buvo keletas skyriø. Kai kurie jø, laikui bėgant, buvo uþdaryti (pavyzdþiui, 1929 m. – ánosiš skyrius, nes ši liga Lietuvoje buvo likviduota). Kitø skyriø veikla itin išsiplėtė P. Radvilai direktoriaujant. Tai pirmiausia pasakytina apie Serologijos skyriø, taip pat apie Diagnostikos ir apkreèiamøjø ligø skyriø, kuris buvo ákurtas ásteigus Valstybinės veterinarinės bakteriologijos laboratorijà ir kasmet veiklos apskaità paskelbdavo Ðemės ūkio ministerijos metraðtyje arba þurnale „Veterinarija ir zootechnija“ (Diagnostikos..., 1936; Savickis, 1938; Valstybinio..., 1938; Veterinarijos..., 1939). Išsiplėtus tyrimams, šis skyrius buvo padalytas á Apkreèiamø ligø ir Diagnostikos poskyrius (Jankauskas, 1973; Ðemės..., 1938).

Nuo 1930 m. Diagnostikos ir uþkreèiamø ligø skyriaus vedėja buvo paskirta Paulina Snieèkienė (Jankauskas, 1973; Skimundris, 1996).

P. Sinberg-Snieèkienė gimė Estijoje 1897 m. 1927–1926 m. Tartu (Dorpate) studijavo veterinariją. 1927–1928 m. dirbo Estijoje Tuberkuliozės, Pieno bakteriologinėje laboratorijoje. 1928 m. persikėlė

á Lietuvà, dirbo Valstybinėje veterinarinės bakterio-
logijos laboratorijoje laborante. 1930 m. 3 savaitėms
komandiruota á Vokietijà susipažinti su laboratorine
diagnostika. Tobulinosi Hanoverio aukštojoje veteri-
narijos mokykloje pas prof. Miessnerà 1935 m. Diag-
nostikos ir apkreèiamø ligø skyriø padalijus á du, P.
Snieèkienė vadovavo Apkreèiamø ligø skyriui. 1938
m. institutà perdavus Veterinarijos akademijai, ėjo
vyr. asistentės pareigas, bet faktiškai vadovavo Sero-
logijos instituto tyrimo laboratorijoms (Jankauskas,
1973).

Diagnostikos ir apkreèiamø ligø skyriuje buvo at-
likti ir pirmieji Lietuvoje nuoseklūs parazitologiniai
naminių ir laukinių gyvuliø bei paukðeiø tyrimai. Ið
kasmetinių, spaudoje paskelbtø ataskaitø (Diagnos-
tikos..., 1936; Savickis, 1938; Snieèkienė, 1935; Vals-
tybinio..., 1938) galima susidaryti vaizdà apie tuo-
metinà parazitologinà situacijà Lietuvoje. Pasakytina,
kad parazitologijos þinios buvo pakankamai išsamios,
nors parazitologija, kaip atskira disciplina, Veterina-
rijos akademijoje V. Ðugaro buvo pradėta dėstyti
tik 1938 m. (Skimundris, 1996). Minėtose atskaito-
se matyti, kad buvo diagnozuojama kraujo parazitai
(piroplazmos), þarnyno pirmuonys (kokcidijos), dau-
gelis ir dabar paplitusių helmintø, ektoparazitai ir
kt. Kad skyriaus darbuotojams pakako þiniø bei ágũ-
dþiø, rodo tai, jog turimomis kukliomis optinėmis
priemonėmis sugebėjo aptikti ir apibūdinti raumenø
finas (virus), sarkocistus (Miðerio maiðelius), trichi-
neles. Pabrėþtina ðio skyriaus vykdyta svarbi ðvietė-
jðka, parazitinių ligø profilaktikai skirta veikla. Tuo
metu Lietuvoje buvo nemaþai þmoniø, uþsikrėtusių
kaspinoeiais. Kaip nurodo J. Kaèinskas (Kaèinskas,
1937), Veterinarijos departamentas kreipėsi á Svei-
katos departamentà, kad būtø tiriami gyventojai, o
uþsikrėtusieji – gydomi. Taip būtø uþkirstas kelias
uþsikrėsti ir helmintø ðeimininkams – kiaulėms. De-
ja, Sveikatos departamentas atsakė, jog dėl didelio
uþimtumo tam neturi laiko. Ir tik 1939 m. studentai
medikai buvo nusiøsti á Dzūkijà, kur gyventojus tyrė
ir, esant reikalui, juos gydė. Dėl to labai sumaþėjo
finozės atvejø.

Ðmogui ir gyvuliams pavojingø ligø – cisticerko-
zės ir trichineliozės atþvilgiu 1933–1938 m. iðtirta
apie 2 milijonus kiauliø. Diagnozuota 30 trichinelio-
zės atvejø. Uþ diagnozuotà trichineliozæ buvo mo-
kama po 200 Lt.

Ðioje publikacijoje norėta pakalbėti ir apie minė-
tame skyriuje vykdytø gyvuliø ir paukðeiø parazito-
loginiø tyrimø sàsajas su pokariniiais, jau Lietuvos
mokslø akademijoje atliktais darbais ir bandyti su-
sieti su ðio dienø naujaisiais rezultatais. Netiesiogii-
ne parazitologinių tyrimø tæsėja laikytina 1952 m.
Lietuvos mokslø akademijos Gyvulininkystės ir veteri-
narijos institute prof. P. Ðivickio iniciatyva ákurta
Parazitologijos laboratorija (Arnastauskienė, Jakima-

viėius, 1997). Ið Diagnostikos skyriaus á jà atėjo dirbti
buvęs Serologijos instituto darbuotojas J. Kazlaus-
kas (1913–2000 m.), dirbæs minėtame institute 1940–
1946 m., vėliau vienas pirmøjø Lietuvoje parengæs
disertacijà parazitologine tematika (Arnastauskienė,
Jakimaviėius, 1997). Atsineðæs nemaþà laboratorinio
darbo ágũdþiø, metodikø bagaþà, sėkmingai juos taikė
besikurianėios laboratorijos mokslinio tyrimo darbe,
konsultavo kitus darbuotojus. Parazitologijos labora-
torija ypaè sutvirtėjo ir iðsiplėtė 1955 m., perkėlus
jà á Lietuvos mokslø akademijos Biologijos institutà.
Ėia smarkiai suintensyvinti parazitologiniai tyrimai,
kuriø Serologijos institute buvo tik pradmenys ir la-
biau praktinio pobūdþio.

1959 m., po Lietuvos mokslø akademijos Biologi-
jos instituto reorganizacijos, Parazitologijos laborato-
rija toliau veikė Lietuvos mokslø akademijos Zoologi-
jos ir parazitologijos institute. Tyrimai plėtėsi, darėsi
gilesni. Be áprastinių parazitologinių tyrimo metodø,
parazitoziø (fascioliozė, trichineliozė, echinokoko-
zė, trichocefaliozė ir kt.) diagnozavimui pradėta taikyti
imunologiniai, serologiniai metodai, kuriø taikymas
tam tikra apimtimi taip pat sietinas ir su Serologijos
instituto darbo metodais. Pavyzdþiui, Parazitologijos
laboratorijoje buvo ypaè iðplėsti trichineliozės tyrimai.
Ne tik iðtirtas ligos iðplitimas tarp þmoniø ir gyvũnø,
bet ir parengti nauji imunologiniai diagnozavimo me-
todai, o gydant þmones, daug dėmesio skirta profilak-
tikai. Naujai tyrinėta sarkocistozės problematika. Anks-
tesniais metais būdavo konstatuojami tik sarkocisto-
radimo faktai, tuo tarpu Mokslø akademijos Ekologi-
jos instituto Protozoologijos laboratorijoje buvo iðaið-
kintas naujas ðiø parazitø plitimo kelias, apraðytos ávai-
riuose gyvũnuose parazituojanėios sarkocisto-
rũðys (tarp jø – ir naujos mokslui), daug dėmesio skirta jø
biologijos tyrimui.

Ádomu yra tai, kad 1926–1937 m. diagnozuoti ir
apraðyti tokie parazitai, kaip stirnø plauėiø helmin-
tai diktiokaulusai (Savickis, 1937), galvijø, aviø, triu-
ðiø, nutrijø, kaèiø kokcidijos (Snieèkienė, 1937; 1935)
(ilgus metus manyta, kad pastarosios yra tik viðtø
parazitai) ir kt. (Snieèkienė, 1936). Apie daugelà ðiø
parazitinių ligø, po jø priedðkarinio diagnozavimo, il-
gokai apskritai nebuvo jokio duomenø ir tik nuo
1960 m. pradėti iðsamūs kokcidijø ir laukinių gyvũ-
nø helmintø tyrimai. Apraðyta jø fauna, paplitimas,
morfolginiai, biologiniai ypatumai.

Apkreèiamø ligø skyriuje, daugiausia P. Snieèkie-
nės rūpesėiu, 1930–1938 m. pagamintas 41 parazitø
preparatas (Diagnostikos..., 1936). Dirbdamas Sero-
logijos institute, parazitologinius preparatus iðmoko
daryti J. Kazlauskas (Arnastauskienė, Jakimaviėius,
1997). Vėliau, jau Lietuvos mokslø akademijos Zoo-
logijos ir parazitologijos institute, jis paruoðė kelias
deðimtis tokiø preparatø. Dalis jø liko Parazitologi-
jos laboratorijoje, kiti buvo perduoti technikams,
mokykloms kaip mokymo priemonės.

J. Kazlauskas atlikti tyrimai ne tik patvirtino J. Savickio (Savickis, 1937) 1937 m. ištirtø stirnø diagnozæ, bet ir parodë, kad ðis plauëiø helmintas daþnas Lietuvos stirnø populiacijoje ir esti jø þuvimo prieþastis. Panaðiai bûtø galima kalbëti ir dar apie Valstybinëje veterinarinës bakteriologijos laboratorijoje pradëtus kraujo parazitø tyrimus. Ataskaitose nurodoma, kad diagnozuota galvijø kraujaligë (pyroplasmosis) (Savickis, 1938; Snieëkienë, 1935). Iðsamesniø þiniø nėra. Tik 1958 m. Parazitologijos laboratorijoje pradëti ir labai iðplëtoti pavojingos galvijø ligos – babezieliozës tyrimai. Iðtyrus parazito biologijos ypatumus ir parengus profilaktikos priemones, ši liga praktiškai Lietuvoje buvo likviduota.

Taip pat reikëtø pabrëpti, kad Ekologijos institute buvo atlikti labai iðsamûs laukiniø paukðeiø hemosporidijø tyrimai. Ðie paukðeiø parazitai anksëiau apskritai nebuvo tirti, nors apie þinduoliø kraujo parazitus radë ataskaitose Veterinarinës bakteriologijos laboratorijos darbuotojai jau nuo 1926 m. (Savickis, 1938).

Ðie pavyzdþiai rodo, kad Mokslø akademijos institute vykdyti tyrimai neprasidëjo tuðëioje vietoje, nes pirmieji þingsniai buvo þengti dar kuriantis Serologijos institutui – pirmosiose institucijose, davusiose pradþià jo kûrimui. Tiesa, daþniausiai ðie tyrimai buvo praktinio pobûdþio. Taëiau þinomos publikacijos rodo, kad á klausimus þvelgta plaëiau: diagnozavus tam tikrà ligà, analizuota jos pasireiðkimo prieþastys, apraðomi sukëlëjai, pateikiama diferencinė diagnozë, analizuojama uþsienio literatûra ðiuo klausimu (Savickis, 1937; Snieëkienë, 1937; 1936). Pateikta minëta ankstesnë medþiaga sudarë galimybæ palyginti jà su vëliau jau Mokslø akademijos institute atliktais tyrimais, sugretinti taikytø tyrimo metodø efektyvumà ir pasirinkti teisingesnà efektyvesnà mokslinio tyrimo kelià.

Literatûra

1. Arnastauskienë T., Jakimavičius A. *Lietuvos zoologai XVIII–XX a.* Vilnius, 1997. P. 135–136; 288–290.
2. Diagnostikos ir apkreëiamø ligø skyriø 1936 metø þinios. *Veterinarija ir zootechnija.* 1936. Nr. 5. P. 156–159.
3. Iðkilmingai atidaryta Lietuvos veterinarijos akademija. *Veterinarija ir zootechnija.* 1936. Nr. 7, 8. P. 206–219.
4. Ávairenybës: Valstybinis veterinarinës bakteriologijos institutas ájungtas á Veterinarijos akademijà. *Veterinarija ir zootechnija.* 1938. Nr. 7. P. 223.
5. Jankauskas S. *Veterinarinë medicina Nepriklausomoje Lietuvoje: Atsiminimai.* Chicago: Draugas, 1973. 337 p.
6. Jaðinskas K. Lietuvos veterinarija 1900–1935 m. laikotarpyje ir jos perspektyvos ateityje. *Veterinarija ir zootechnija.* 1935. Nr. 11, 12. P. 225–238.
7. Kaëinskas J. Veterinarijos stovis Rusijoje ir jai priklausantiuose kraštuose paskutiniujø 50 metø bëgy prieð revoliucijà. *Veterinarija ir zootechnija.* 1937. Nr. 5. P. 145–148.
8. Karazija R. Nuo veterinarijos katedros Vilniaus universitete iki Lietuvos veterinarijos akademijos. *Lietuvos veterinarijos akademijos istorija.* Vilnius: Mokslas, 1992. P. 4–19.
9. Nekrologai. Mirë a. a. prof. Leonas Gogelis. *Veterinarija ir zootechnija.* 1937. Nr. 8. P. 253–254.
10. Nonevičius Elijoðius. *Tarybø Lietuvos enciklopedija.* Vilnius, 1987. T. 3. P. 216.
11. Pastero stotys. *Tarybø Lietuvos enciklopedija.* Vilnius, 1987. T. 3. P. 315.
12. Petrauskas A. *Serologijos institutas.* 6 l. (12 p.) /Atsiminimai: kopija; T. Arnastauskienës nuosavybë.
13. Radvila P. Veterinarinës bakteriologijos instituto Serologijos skyriaus 1924–1938 m. darbo apþvalga. *Veterinarija ir zootechnija.* 1938. Nr. 8. P. 250–257.
14. Savickis J. Stirnø kirmëlinis plauëiø uþdegimas Lietuvoje. *Veterinarija ir zootechnija.* 1937. Nr. 11. P. 321–325.
15. Savickis J. Tarptautinis prieðmarinis veterinarijos gydytojø kongresas Kaune 1921 m. *Veterinarija ir zootechnija.* 1937. Nr. 7. P. 213–216.
16. Savickis J. Valstybinio veterinarinës bakteriologijos instituto diagnostikos ir apkreëiamø ligø skyriø 1926–1929 m. þinios. *Veterinarija ir zootechnija.* 1938. Nr. 5. P. 157–159.
17. Skimundris V. Veterinarijos gydytojø ruoðiamas carinës Rusijos ir uþsienio aukðtosiose mokyklose. *Mokslinës konferencijos „Lietuvos veterinarijos akademija. Praeitis, dabartis, ateitis“ praneðimø medþiaga.* Vilnius, 1996. P. 14–34.
18. Snieëkienë P. Galvijø kokcidijozës atsitikimas. *Veterinarija ir zootechnija.* 1937. Nr. 9. P. 267.
19. Snieëkienë P. Nozematozë. *Veterinarija ir zootechnija.* 1936. Nr. 4, 5. P. 123–142.
20. Snieëkienë P. Valstybinio veterinarijos bakteriologijos instituto diagnostikos ir apkreëiamøjø ligø skyriø 1934 m. darbuotës apyskaita. *Veterinarija ir zootechnija.* 1935. Nr. 3. P. 84–91.
21. Valstybinio veterinarinës bakteriologijos instituto diagnostikos ir apkreëiamø ligø skyriaus 1937 m. darbuotës apyskaita. *Veterinarija ir zootechnija.* 1938. Nr. 3. P. 87–92.
22. Veterinarijos departamento 1918–1938 m. veiklos apþvalga. Kaunas, 1939. 74 p.
23. *Þemës ūkio ministerija 1918–1937 m.* Veterinarijos departamentas / Sud. J. Savickis. 1938. P. 137–206.

Tamara Arnastauskienë,
Algimantas Jakimavičius